

פרק ד'

התעסוקה והשכר

1. קווי ההתפתחות העיקריים

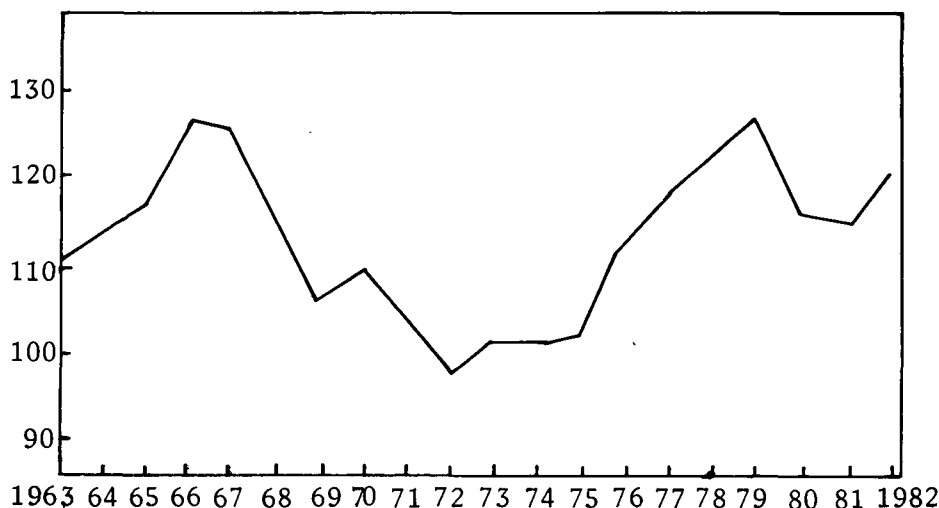
בשוק העבודה נמשך כ־1982 הרפיון שאפיין אותו בשנים האחרונות. עלות העבודה הריאלית בסקטור העסקי — שרמתה בשנים האחרונות גבוהה¹ וחורגת מעבר לפריון העבודה — עלתה השנה בכ־4.2 אחוזים, אף שהתוצר הריאלי לשעת עבודה ירד בכאחוז אחד. לא חלה תפנית במגמה ששררה בתעסוקה בעשור האחרון — עליית משקל המועסקים בסקטור הציבורי וירידת משקלם של המועסקים בסקטור העסקי.

הפעילות המקומית היתה נמוכה במשך השנה, ולא היה בה כדי להעלות את הביקוש לעבודה; לעומת זאת גדלה האוכלוסייה בגיל העבודה (אם כי בשיעור נמוך יחסית), ובכך עלה היצע העבודה. צירופן של שתי התופעות השתקף בירידת שיעור התעסוקה ושיעור ההשתתפות של האוכלוסייה בכוח העבודה, וכך לא גדל השנה שיעור האבטלה המדור.

דיאגרמה ד'1

עלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר בסקטור העסקי, 1963 — 1982

(מדדים: 1974 = 100)

(1) עלות העבודה המקומית יחסית לתוצר המקומי הנקי, במחיר גורמי הייצור של הסקטור העסקי.

המקור: 1963 — 1969 אומדנים מקורבים של בנק ישראל;

1970 — 1982 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (מ'1978 — סדרה חדשה).

¹ התפתחות עלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר מתוארת בדיאגרמה ד'1.

לוח ד'1
התפתחות האוכלוסייה, התעסוקה, השכר ועלות העבודה, 1976 עד 1982
(אחוזים)

1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
(העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת)							
1.8	1.8	2.5	2.6	2.0	2.1	3.2	האוכלוסייה בגיל העבודה
1.3	2.3	3.2	1.6	4.2	3.2	1.9	כוח העבודה האזרחי
1.4	2.0	1.1	2.3	4.6	2.8	1.3	מועסקים ישראלים
							סך כל שעות העבודה
0.0	2.6	(— 1.1)	4.0	4.6	0.7	0.8	של ישראלים
4.4	0.9	3.0	8.7	8.2	(— 2.9)	(— 2.2)	מועסקים מהשטחים
1.6	2.0	0.8	2.6	4.8	2.5	1.1	מועסקים מקומיים
							סך כל שעות העבודה
0.3	2.6	(— 1.3)	4.4	5.1	0.6	0.7	של מקומיים
(— 0.9)	10.4	(— 3.2)	9.5	1.5	10.6	1.4	שכר ריאלי לעובד ¹
							השינוי בהוצאות העבודה ליחידת
4.2	(— 0.8)	(— 7.9)	4.6	3.3			תוצר במגזר העסקי ²
							השינוי בתוצר הריאלי לשעת עבודה
(— 1)	3	4	(— 1)	1			בסקטור העסקי

(1) שכר ריאלי למשרת שכיר לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, על סמך נתוני דוחות מעבידים לביטוח הלאומי, מנוכה במדד המחירים לצרכן.

(2) השינוי בהוצאות העבודה לשעת עבודה מנקודת ראות המעביד (כולל תשלומים נלווים) מנוכה בשינוי בתוצר הנומinalי לשעת עבודה. המקור: סקרי כוח אדם, ביטוח לאומי וסקרים ענפיים.

מספר המועסקים במשק גדל בכ-1.4 אחוזים, אולם תשומת העבודה לא גדלה, מאחר שהעלייה במועסקים קווצה בירידת מספר שעות העבודה למועסק. השכר הריאלי למועסק מנקודת ראות העובד בסקטור העסקי נשאר יציב, אולם הצטמצמות מספרן של שעות העבודה למועסק, ועמה ירידה אטית של פריון העבודה, הביאו לעליית הוצאות השכר ליחידת תפוקה מנקודת ראות המעביד². ההתפתחויות הללו העלו את חלקה של התמורה לעבודה (כולל זקיפה בתמורה לעצמאיים) לכדי 87 אחוזים מהתוצר המקומי הנקי, לעומת 83 אחוזים ו-82 אחוזים ב-1980 וב-1981, בהתאמה. התופעות הללו בתחום השכר והתעסוקה, אף שאירעו השנה על רקע שיפור קל בתנאי הסחר של המשק, יש בהן כדי להצביע על פגיעה בכושר התחרות של הסקטור העסקי, לעומת שיפור שחל בו בשנים 1980 ו-1981.

² יש הבדלים במדדי המחירים שבהם משתמשים לחישוב השכר הריאלי מנקודות הראות השונות. מדד המחירים לצרכן משמש לחישוב השכר הריאלי מנקודת ראות העובד, ומדד מחירי התוצר — לחישוב השכר הריאלי מנקודת ראות המעביד.

לוח ד' 2

התפלגות המועסקים ותשומת העבודה של מועסקים ישראלים לפי סקטורים, 1970 עד 1982
(אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים											
1982	— 1975 1981	— 1973 1975	— 1970 1973	1982	1981	1980	1979	1977	1975	1970	
א. מועסקים											
1.5	3.9	5.9	4.9	29.8	29.8	29.3	29.2	27.8	27.1	23.9	שירותים ציבוריים
1.4	1.8	(— 1.1)	3.9	70.2	70.2	70.7	70.8	72.2	72.9	76.1	סקטור עסקי
1.4	2.4	0.7	4.2	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
מזה: שירותים פיננסיים											
4.5	7.0	5.7	10.1	9.0	8.7	8.2	7.8	7.4	6.6	5.2	ושירותים עסקיים
(— 0.9)	1.3	(— 0.2)	5.0	22.7	23.3	23.5	24.0	23.9	24.7	24.2	תעשייה
ב. תשומת העבודה											
0.6	2.4	5.2	4.2	26.5	26.3	26.2	26.1	25.3	24.9	21.9	שירותים ציבוריים
(— 0.2)	1.5	0.7	1.5	73.5	73.7	73.8	73.9	74.7	75.1	78.1	סקטור עסקי
—	1.9	1.7	2.1	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול

המקור: סקרי כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מספר המובטלים לפי סקר כוח אדם נאמד השנה, בדומה לאשתקד, בכ-68 אלף נפש, ואי גידולו מהווה תופעה ראויה לציון — הן בהשוואה להתרחשויות בעולם המערבי והן בהשוואה להתפתחויות שאפיינו את המשק הישראלי בשנתיים הקודמות. ברם, בהקשר זה יש להדגיש שני גורמים: ראשית, השנה גדל יחסית מספר המובטלים אשר בגלל תכונותיהם הדמוגרפיות סיכוייהם למצוא תעסוקה נמוכים יחסית, וכך העמיקה במדה קטנה האבטלה, שהגיעה לעומק ניכר כבר אשתקד; שנית, חלק מכוח העבודה עזב את מעגל המועסקים ומחפשי העבודה, דבר שהגדיל את "האבטלה החבויה".

את הרפיון בשוק העבודה ניתן לראות על רקע הפעילות המקומית הנמוכה והרמה הגבוהה של עלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר, ששררה במשק. גורמי האטה אלה משפיעים על שוק העבודה ברציפות זה כמה שנים. השנה נוספו עליהם גורמים מיוחדים: העיקרי שבהם היה מלחמת שלום הגליל, שהביאה, ברביע השני והשלישי, לירידת תשומת העבודה, בעקבות הגידול הניכר במספר העובדים שנעדרו זמנית מעבודתם. הגורם השני היה השלמת פינוי סיני, שהגבירה את הביקוש לעובדים ברביע הראשון של השנה (בעיקר בענף התחבורה). שני הגורמים כאחד השפיעו בעיקר על אוכלוסיית הגברים, ולכן היו התנודות בכוח העבודה הגברי חריפות, בעוד שבקרב הנשים שררה יציבות יחסית.

בדיקת תשומת העבודה לפי סקטורים מלמדת, כי תשומת העבודה של ישראלים פחתה בסקטור העסקי ועלתה בשירותים הציבוריים. את ההסבר להבדל בעצמת התנודות ניתן למצוא בשתי קבוצות הגורמים שנמנו לעיל: (א) גורמי ההאטה, במשק ומחוץ לו, פועלים במיוחד במגזר העסקי; (ב) הגורמים המיוחדים שפעלו השנה השפיעו, כאמור, במיוחד על הגברים — המהווים כשלושה רבעים מהמועסקים בסקטור העסקי ופחות ממחצית בשירותים הציבוריים. בחינת הרכב המועסקים בסקטורים השונים חושפת את אחת הבעיות המרכזיות של המשק: חלק המועסקים בשירותים הציבוריים האזרחיים³ עולה בהדרגה מאז 1970, בעוד שהצורך בהקטנת עודף היבוא ובחידוש הצמיחה מחייב להגדיל את משקל התעסוקה בסקטור העסקי.

לוח ד'3

מספר שעות עבודה לשבוע של מועסקים ישראלים, כולל נעדרים זמנית מעבודתם, 1978 עד 1982
(ממוצעים שנתיים)

	1982	1981	1980	1979	1978
סך הכול	36.2	36.7	36.5	37.3	36.7
סקטור עסקי	37.9	38.5	38.1	38.9	38.2
מזה: גברים	40.2	41.1	40.6	41.4	40.2
נשים	32.0	31.8	31.7	32.7	32.2

המקור: סקרי כוח אדם.

³ השירותים הציבוריים האזרחיים כוללים את הסקטור הציבורי ואת סקטור המלכ"ר.

כדי להביא לשינוי מתאים בהרכב המועסקים במשק, נדרשת מדיניות יזומה, שתקל על הסקטור העסקי לקלוט כוח אדם מתאים ותקשה על גיוס עובדים לשירותים הציבוריים. מדיניות כזאת צריכה לצמצם את הביקוש הציבורי לעובדים, ובמקביל — בד בבד עם ריסון עלייתו של השכר — לפעול להוזלת תשומת העבודה בסקטור העסקי, באמצעות הפחתת המסים נטו המוטלים על עבודה. בתחילת 1983 הוחלט להפחית את תשלומי המעסיקים לביטוח הלאומי מ-15.5 אחוזים מהשכר ברוטו ל-14 אחוזים. זהו צעד בכיוון הנכון, ויש להמשיך בו. הטלת מלווה שלום הגליל השפיעה בכיוון הנגדי.

במדיניות השכר חלו השנה כמה שינויים עקרוניים: ראשית, לראשונה מזה תקופה ארוכה של הסכמים ארציים זהים לשני הסקטורים, נוהל משא ומתן נפרד לכל סקטור. בסקטור הציבורי נתעכבה החתימה על הסכם השכר עד תחילת 1983. ב-1982 נחתם הסכם תוספת יוקר חדש, והתיקון היחיד שהוכנס בו היה הגמשת שיעור הפיצוי על עליית המחירים, בתחום שבין 80 ל-90 אחוזים. התיקון היחיד בהסכם תוספת היוקר החדש, שנחתם בראשית 1983, היה שינוי הבסיסים במדד הקובע לתשלום. אחת ההשלכות החשובות של התיקון האחרון היא הסמכתו של בסיס החישוב אל מועד התשלום. שני התיקונים כאחד משפרים את ההתאמה בין שיעור תוספת היוקר לשיעור עליית המחירים, מצמצמים עלייה בשכר הריאלי בעת ירידת קצב עליית המחירים ובכך יש בהם משום תרומה להצלחת מדיניות האטת האינפלציה. דרך נוספת לסייע למדיניות זו היא הגמשת תדירות התשלום של תוספת היוקר, כך שהשינויים בה יעמדו ביחס ישר לשינויים בקצב האינפלציה.

2. האוכלוסייה

לאחר שש שנים של ירידה נמשכת, חלה השנה עלייה קלה בשיעור הריכוז הטבעי, והוא הגיע ל-1.74 אחוזים, לאחר 1.71 אחוזים ב-1981. מאזן ההגירה היה השנה חיובי, לעומת מאזן הגירה שלילי שהיה בשנת 1981, ובאוכלוסייה הקבועה נרשם גידול שנתי של 2.2 אחוזים, לעומת 1.4 אחוזים בשנת 1981. הריכוז הטבעי תרם 93.6 אחוזים מגידול האוכלוסייה, ומאזן ההגירה תרם 6.4 אחוזים. בחודש ינואר, בעקבות אישור "חוק הגולן", נוספו לאוכלוסייה הקבועה התושבים הלא-יהודים של רמת הגולן, שמספרם נאמד ב-12 אלף נפש. בסוף השנה הסתכמה האוכלוסייה בכ-4,065 אלף נפש — מהם 68 אחוזים בגיל העבודה.

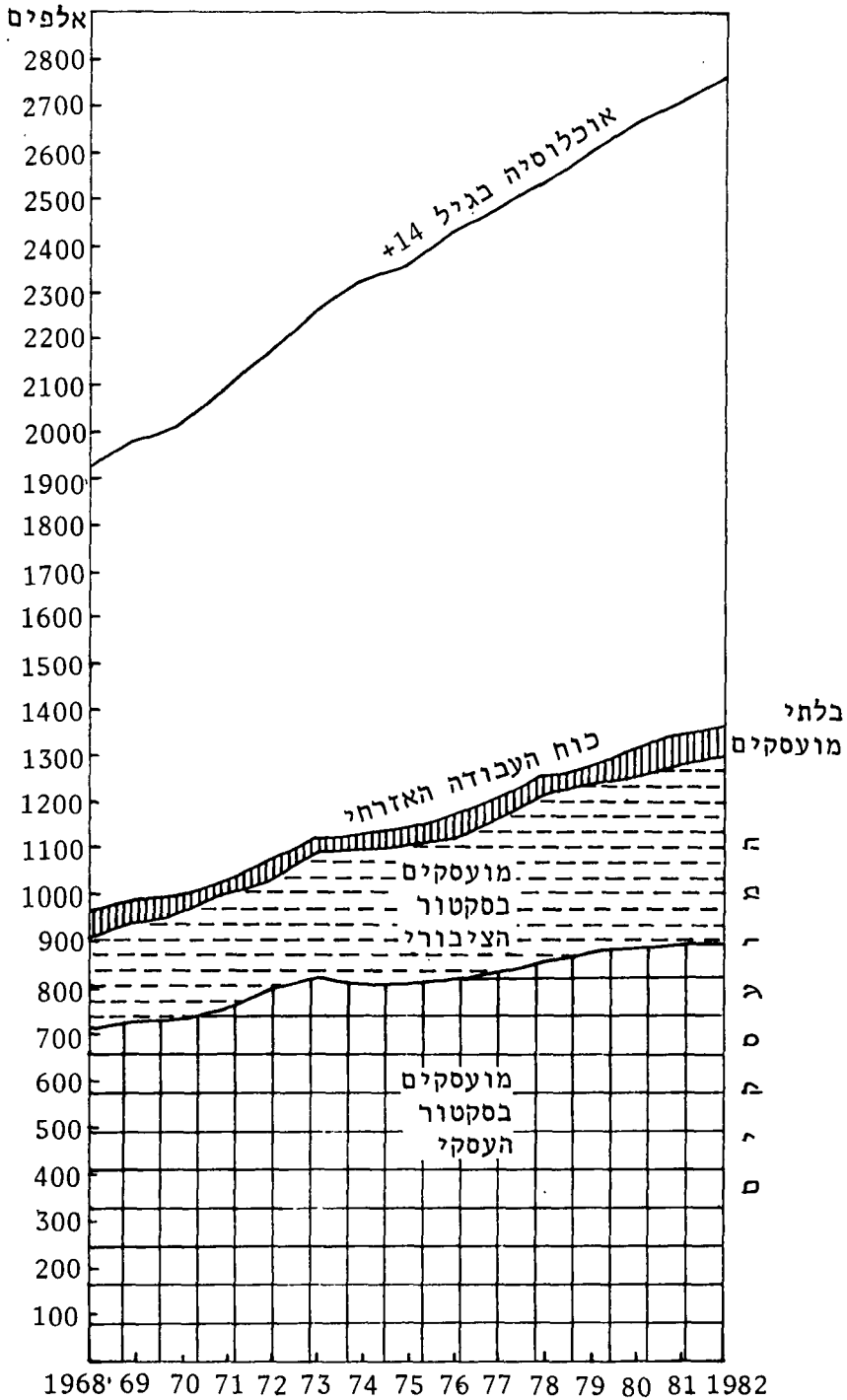
היקף העלייה גדל השנה והגיע ל-16.1 אלף נפש, לעומת 14.5 אלף נפש אשתקד, אולם היה נמוך מהעלייה הממוצעת במשך שש השנים האחרונות. הגורם העיקרי למיעוט העולים בשנתיים האחרונות הוא מיעוט העלייה מברית המועצות⁴, ואילו את הגידול האיטי שחל השנה במספר העולים ניתן לזקוף להתרחבות העלייה מארצות הרווחה — בעיקר מארצות הברית, מבריטניה, מצרפת ומארגנטינה. בחודשים הראשונים של 1983 נמשכו המגמות של 1982, ונראה כי העלייה מארצות המערב הושפעה מן הרמה הנמוכה השוררת בפעילות הכלכלית בארצות אלה, ובייחוד מן האבטלה, שהיא עמוקה בהן יותר מאשר במשק הישראלי.

ב-1982 הצטמצם היקף הירידה נטו מהארץ. להיקף הירידה אין אומדן ישיר, והנתון שבלוח מתבסס על אומדן של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הקובע את מספר היורדים לפי מספר התושבים היוצאים שלא חזרו ארצה בתום 12 חודשים. גם כל האינדיקטורים האחרים לירידה⁵ מצביעים על צמצום מספר היורדים השנה לעומת אשתקד.

⁴ מספר העולים מברית-המועצות הסתכם ב-1979 ב-17.6 אלף נפש; ב-1980 ירד מספרם לכ-7.6 אלף, ב-1981 ירד לכדי 1.8 אלף נפש וב-1982 — ל-782 נפש בלבד.

דיאגרמה ד"ר 2

האוכלוסייה, כוח העבודה האזרחי והמועסקים, 1968 עד 1982

לוח ד'-4
השייכים לכוח העבודה, 1970 עד 1982
(העלייה או הירידה (—), ממוצעים שנתיים)

1982	1981	1980	1979	1978	1977	— 1973 1976	— 1970 1973	השייכים לכוח העבודה
			(אלפים, מעוגל)					כל האוכלוסייה — ישראלים
18.5	30.5	40.2	19.9	51.0	37.2	15.1	38.8	סך הכול
24.0	23.6	31.8	31.8	23.3	24.2	26.4	34.5	הנובע מגידול האוכלוסייה ¹
8.3	6.8	6.5	3.8	13.5	12.0	3.6	7.2	הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד ²
(— 13.8)	0.0	1.9	(— 15.7)	14.2	1.0	(— 14.9)	(— 2.9)	הנובע משינוי בשיעורי השתתפות סגוליים
9.4	16.1	17.6	5.7	17.5	18.6	4.0	20.3	ג ב ר י ם
14.8	15.3	19.8	20.2	15.7	15.0	17.4	23.4	סך הכול
								הנובע מגידול האוכלוסייה
4.1	0.9	0.2	0.0	1.8	3.6	(— 1.9)	0.0	הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד
— 9.5	(0.1)	(— 2.4)	(— 14.5)	0.0	0.0	(— 11.5)	(— 3.1)	הנובע משינוי בשיעורי השתתפות סגוליים
9.2	14.4	22.6	14.2	33.5	18.6	11.1	18.5	נ ש י ם
9.2	8.6	12.0	11.6	7.6	9.2	9.0	11.1	סך הכול
								הנובע מגידול האוכלוסייה
7.0	5.9	6.3	3.8	11.7	8.4	5.5	7.2	הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד
(— 7.0)	(— 0.1)	4.3	(— 1.2)	14.2	1.0	(— 3.4)	0.2	הנובע משינוי בשיעורי השתתפות סגוליים

(1) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(2) בהנחה של שיעורי השתתפות סגוליים כמו בשנה הקודמת.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים המוחזקים.

בעקבות האטת הירידה מהארץ והגידול הקל בעלייה, התהפך מאזן ההגירה: לאחר ששחקד נרשם מאזן הגירה שלילי, שלפיו נגרעו כ-11 אלף נפש מן האוכלוסייה הקבועה, חזר השנה ונרשם מאזן הגירה חיובי: אל האוכלוסייה הקבועה הצטרפו כחמשת אלפים נפש. עם זאת ייתכן, שמאזן חיובי זה של השנה יש לייחסו כבר ל-1981, וזאת בשל דרך האמידה של הירידה נטו

3. כוח העבודה האזרחי

כוח העבודה האזרחי גדל במרוצת השנה בכ-1.3 אחוזים, והסתכם בממוצע שנתי בכ-1,367 אלף נפש. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה (מתוך האוכלוסייה בגיל העבודה) ירד לכדי 49.6 אחוזים, לעומת 49.8 אחוזים אשתקד, אולם עדיין היה גבוה בכמחצית האחוז משיעור ההשתתפות הממוצע בעשור האחרון.

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה הוא המשתנה העיקרי הקובע את היצע העבודה של האוכלוסייה, והוא מושפע מגורמים של טווח ארוך, כהרכב לפי גיל, מין, השכלה ורמת רווחה — ומגורמים של טווח קצר, כרמת הפעילות המשקית, המצב הביטחוני, השכר הריאלי ומקורות ההכנסה שלא משכר. נראה, כי השנה נמשכה השפעתם האטית של גורמי הטווח הארוך — דהיינו ירידת שיעור השתתפות הגברים ועליית שיעור הנשים בכוח העבודה (ראה דיאגרמה ד"3), ואילו השפעתם של גורמי הטווח הקצר התחזקה מאוד, בכוחם של גורמים מיוחדים — ובראשם מלחמת שלום הגליל — שהשפיעו במיוחד על התנודתיות בקרב המינים במשך השנה. שיעור השתתפות הנשים נשאר יציב — 36.1 אחוזים בממוצע שנתי — וכולטת ירידתו התלולה ברביע הראשון של השנה. שיעור השתתפות הגברים עלה ברביע הראשון והוסיף לעלות אף ברביע השני, עד לכדי 64.3 אחוזים — כל זאת בנתונים מנוכי עונתיות. ברביע השלישי כולטת הירידה החריפה בשיעור השתתפות הגברים — עד 62.6 אחוזים (בנתונים מנוכי עונתיות). הרביע השלישי משתרע על התקופה של פריסת צה"ל בלבנון, וייתכן כי ירידת שיעור ההשתתפות קשורה בהארכת שירותם של החיילים בצבא הסדיר בשלושה חודשים. (ניתן להניח, כי בעקבות ההארכה עלה גם מספר המשרתים בצבא הקבע.)

ברביע הרביעי לא הוארך השירות הסדיר, והחיילים ששירותם הוארך ברביע הקודם השתחררו במשך רביע זה. השפעת גורמים אלה היתה צריכה להביא לעלייה ניכרת של שיעור השתתפות הגברים לעומת הרביע הקודם, אולם שיעור זה (בנתונים מנוכי עונתיות) עלה אך מעט.

בחינת שיעורי ההשתתפות לפי גיל מראה יציבות רבה בקבוצת הגיל 25 — 54 וירידה ניכרת בקרב גילאי הקצוות (פרט לגילים 14 — 17). בקבוצת הגיל הקיצונית שיעורי ההשתתפות נמוכים תמיד מאלה של קבוצת גילאי הביניים, ומשקל "העובדים הראשוניים" שבתוכן נמוך

⁵ קשיי ההגדרה של "ירידה" וכן כמה אינדיקטורים אלטרנטיביים לאמידתה מתוארים במוסף לירחון הסטטיסטי מס' 5 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1978, עמ' 81.

⁶ "עובדים ראשוניים" מוגדרים ראשי משפחה או פרטים ללא השתייכות משפחתית — רווקים, אלמנים וכיו"ב — שאין להם מקור הכנסה משמעותי אחר. "העובדים הראשוניים" מהווים את עיקר כוח העבודה במשק. "עובד שניוני" מוגדר כאיש שהעבודה איננה עיסוקו העיקרי; הוא נהנה בדרך כלל ממקורות הכנסה שאינם עבודה. עובד כזה נכנס ויוצא בכוח העבודה לעתים קרובות. "עובדים ראשוניים" אינם רגישים, בטווח הקצר, לשוניים ככמה משתנים כלכליים כביקוש לעבודה ושניונים בשכר.

לוח ד'-5
כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1970 עד 1982

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						ממוצע שנתי						
						ממוצע שנתי 1976 לעומת 1979	ממוצע שנתי 1970 לעומת 1973					
1982	1981	1980	1979	1978	1979	1973	1982	1981	1980	1979	1978	
(אחוזים)						(אלפים)						
1.9	1.8	2.4	2.5	2.2	2.5	3.3	4,023.1	3,948.1	3,877.7	3,786.4	3,692.6	האוכלוסייה הממוצעת
1.8	1.8	2.5	2.6	1.9	2.3	3.4	2,757.1	2,708.7	2,660.8	2,595.5	2,530.9	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
1.3	2.3	3.2	1.6	4.2	1.3	3.7	1,366.7	1,348.5	1,318.1	1,277.4	1,254.8	2. השייכים לכוח העבודה
							49.6	49.8	49.5	49.2	49.6	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
1.4	2.0	1.1	2.3	4.6	1.0	4.4	1,298.3	1,280.1	1,254.5	1,240.6	1,212.4	4. סך המועסקים
							68.4	68.4	63.6	36.8	42.4	5. בלתי מועסקים
							5.0	5.1	4.8	2.9	3.6	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
גברים												
1.7	1.8	2.4	2.5	2.0	2.2	3.8	1,359.4	1,336.6	1,312.6	1,281.7	1,251.0	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
1.0	1.9	2.1	3.7	2.5	0.5	2.8	861.5	852.7	836.6	819.0	816.0	2. השייכים לכוח העבודה
							63.4	63.8	63.7	63.9	65.2	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
1.0	1.7	0.3	0.9	2.9	0.3	3.2	823.7	815.5	801.9	799.4	792.3	4. סך המועסקים
							37.8	36.9	34.7	19.6	23.7	5. בלתי מועסקים
							4.4	4.3	4.1	2.4	2.9	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
נשים												
1.8	1.8	2.6	2.7	1.8	2.4	3.6	1,397.4	1,372.1	1,347.9	1,313.9	1,279.0	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
1.9	3.0	4.9	4.5	6.8	3.0	5.8	504.9	495.6	481.2	458.6	439.0	2. השייכות לכוח העבודה
							36.1	36.1	35.7	34.9	34.3	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
2.2	2.6	2.4	5.0	7.8	2.4	6.5	474.5	464.1	452.2	441.4	420.2	4. סך המועסקות
							30.4	31.5	29.0	17.2	18.8	5. בלתי מועסקות
							6.0	6.4	6.0	3.8	4.3	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
4.2	0.9	1.3	8.7	8.3	0.0		79.1	75.8	75.1	77.4	71.2	מועסקים מהשטחים בישראל

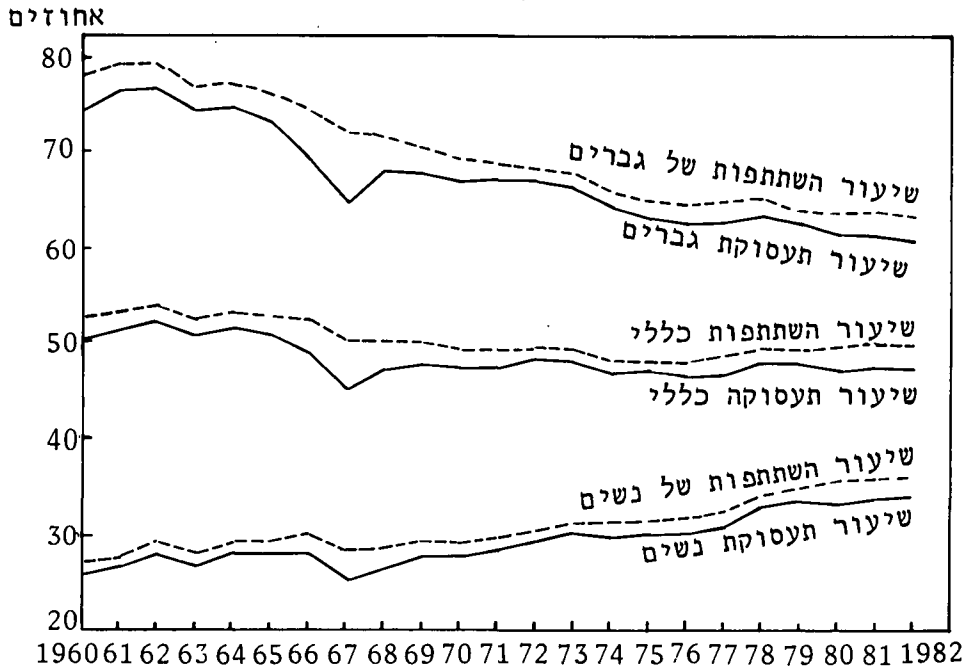
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים.

לוח ד"6
המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1974 עד 1982

	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	1975	1974
1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה (אלפים)	3,977.9	3,921.7	3,836.2	3,737.6	3,653.2	3,575.3	3,493.2	3,421.6	3,338.2
2. סך הריבוי הטבעי (אלפים)	70.2	67.6	68.0	68.8	67.6	70.5	74.7	71.2	69.2
3. שיעור הריבוי הטבעי ¹	17.4	17.1	17.5	18.2	18.3	19.5	21.1	20.6	20.5
4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים ¹	14.7	14.5	14.7	15.0	15.2	16.4	18.0	17.7	17.1
5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים ¹	31.3	30.7	32.2	34.8	34.8	36.2	38.2	37.0	39.5
(א ל פ י ם)									
6. העלייה ברוטו ²	16.1	14.5	22.2	39.6	28.8	22.8	21.1	21.5	33.5
7. הירידה נטו ³	11.3	25.9	4.7	9.7	12.0	15.4	13.7	21.2	19.2
8. מאזן ההגירה (7) - (6)	4.8	(- 11.4)	17.5	29.9	16.8	7.4	7.4	0.3	14.3
9. סך כל הגידול (8) + (2)	75.0	56.2	85.5	98.7	84.4	77.8	82.1	71.6	83.4
10. רמת הגולן	12.0								
11. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (1) + (9) + (10)	4,064.9	3,977.9	3,921.7	3,836.2	3,737.6	3,653.2	3,575.3	3,493.1	3,421.6
(א ח ו ז י ם)									
12. הגידול השנתי של האוכלוסייה הקבועה בסוף תקופה	2.2	1.4	2.2	2.6	2.3	2.2	2.4	2.1	2.5
13. מזה: תרומת הריבוי הטבעי (אחוזים)	93.6	120.3	79.5	69.9	80.1	90.5	91.0	99.4	82.9
14. מזה: תרומת מאזן ההגירה (אחוזים)	6.4	(- 20.3)	20.5	30.3	19.9	9.5	9.0	0.6	17.1

- (1) לאלף נפש. מהאוכלוסייה הממוצעת הקבועה המתאימה.
 (2) עלייה ברוטו = עולים ועוד חברים משתקעים ועוד אזרחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.
 (3) ירידה נטו = תושבים ששהו בחוץ לארץ 12 חודשים ויותר ולא חזרו. פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה) ועוד עולים בכוח שיצאו לחוץ לארץ ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנתון סטטיסטי לישראל 1982, עמ' 117, 121 - 123.
 (4) נתונים ארעיים.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

דיאגרמה ד' 3
שיעורי השתתפות ותעסוקה מתוך האוכלוסייה בגיל העבודה

יחסית. קבוצות גיל קיצוניות אלה רגישות במדה רבה יחסית להתפתחויות במשק בכלל ובשוק העבודה בפרט. לכן נראה, שרמתה הנמוכה של הפעילות והעמקת האבטלה תרמו לירידת שיעור ההשתתפות של גילאי הקצוות, במיוחד בקבוצה המבוגרת. ייתכן שירידת שיעור ההשתתפות בקבוצה זו קשורה אף לאפשרויות הפרישה המוקדמת מעבודה, שנעשו נוחות יותר בשנים האחרונות.

4. המועסקים

מספר המועסקים הישראלים במשק הגיע לכדי 1.3 מיליון נפש, לאחר גידול של כ-18 אלף נפש, השווה לתוספת נטו לכוח העבודה האזרחי. רובו של הגידול מקורו בעליית מספר המועסקות — תופעה המאפיינת כמעט את העשור האחרון כולו (בניגוד לתקופות שקדמו לו). השנה, עם הגידול החד במספר הנעדרים זמנית מעבודתם, בעקבות מלחמת שלום הגליל, חלה ירידה ניכרת במספר שעות העבודה למועסק ישראלי⁷, ואלה הגיעו לרמה השנתית הממוצעת הנמוכה ביותר שנרשמה מזה תקופה ארוכה. המגמות המנוגדות של שני משתנים כוללים אלה קיזזו זו את זו, וסך תשומת העבודה של העובדים הישראלים (מספר המועסקים כפול מספר שעות העבודה) נשאר קרוב לזה של אשתקד. מגמות נוגדות שררו הן בסקטור העסקי והן בשירותים הציבוריים, אולם בעוד שבסקטור העסקי

⁷ יש לציין, כי עם עליית משקל הנשים בקרב המועסקים, נוטה ממוצע שעות העבודה למועסק לרדת.

לוח ד' 7
המועסקים ותשומת העבודה בסקטורים העיקריים במשק, 1978 עד 1982

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
1982	1981	1980	1979		1982	1981	1980	1979	1978
(אחוזים)									
					א. המועסקים				
					(אלפים, ממוצע שנתי)				
1.4	2.0	1.1	2.3	1,298.3	1,279.9	1,254.4	1,241.0	1,213.0	1. מועסקים ישראליים
4.4	0.9	(— 3.0)	8.7	79.1	75.8	75.1	77.4	71.2	2. מועסקים מהשטחים
1.6	2.0	0.8	2.7	1,377.4	1,355.7	1,329.5	1,318.4	1,284.2	3. סך כל המועסקים המקומיים (1)+(2)
1.6	3.7	1.7	3.4	381.3	337.3	367.9	361.9	350.0	4. המועסקים בשירותים הציבוריים ¹
1.6	1.3	0.5	2.4	990.1	974.3	961.6	956.5	934.2	5. המועסקים בסקטור העסקי (4) — (3)
					ב. תשומת עבודה של מועסקים				
					(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)				
0.0	2.6	(1.1)	4.0	47.0	47.0	45.8	46.3	44.5	1. תשומת עבודה של ישראלים
3.8	2.8	4.7	8.6	3.2	3.1	3.0	3.2	2.9	2. תשומת עבודה של עובדים מהשטחים
0.3	2.6	(— 1.3)	4.4	50.2	50.1	48.8	49.5	47.4	3. סך כל תשומת העבודה המקומית (1)+(2)
0.6	3.0	(— 0.8)	4.7	12.5	12.4	12.0	12.1	11.6	4. תשומת העבודה בשירותים הציבוריים
0.0	2.4	(— 1.5)	4.2	37.7	37.7	36.8	37.4	35.8	5. תשומת עבודה בסקטור העסקי

(1) לא כולל עובדים מן השטחים המוחזקים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה תעבורי בנק ישראל; נתונים מעוגלים.

תשומת העבודה ירדה קלות, הרי בשירותים הציבוריים היא עלתה. כאשר כוללים בחישוב גם את עובדי השטחים, מתברר כי תשומת העבודה בסקטור העסקי דמתה כרמתה לזו שנרשמה אשתקד.

מספר המועסקים מהשטחים הגיע ברביע האחרון של השנה לכדי 79 אלף נפש, לאחר כ-76 אלף נפש אשתקד, ומשקלם בקרב המועסקים בסקטור העסקי עלה לכדי 8 אחוזים. תוספת המועסקים מהשטחים פנתה בעיקרה – 3.1 אלף נפש – לענף הבנייה, וכך עלה חלקם של המועסקים מהשטחים בענף ל-53 אחוזים.

ההתפתחויות בתחום המועסקים שיקפו בדרך כלל את המגמות ארוכות הטווח ששררו במשך בשנים האחרונות. לא כן התפתחות שעות העבודה השבועיות; זו היתה השנה שונה, גם על פני השנה וגם בענפים השונים. ברוב הענפים ירד מספר שעות העבודה, והירידות הבולטות נרשמו בענפים הנחשבים לגבירים: החקלאות, התעשייה, החשמל, המים והתחבורה. בענפי השירותים הציבוריים והאחרים, וכן בבנייה, ירד מספר שעות העבודה במדה מועטת יחסית, ולעומתם בענפי המסחר והשירותים הפיננסיים נרשמו יציבות ועלייה קלה, בהתאמה. על-פני השנה בולטת הירידה התלולה במספר שעות העבודה ברביע השני, שבעטיה פחת סך שעות העבודה למועסק, בממוצע שנתי.

אי גידול תשומת העבודה ניתן להסבר בעיקר מצד גורמים מיוחדים שפעלו השנה; על אלה נוספה השפעתם המתונה של גורמים הפועלים במשק תקופה ממושכת יותר, כמו הגידול האטי בפעילות הכלכלית. בין הגורמים המיוחדים שהשפיעו השנה על שוק העבודה נמנית מלחמת שלום הגליל, שהגדילה את מספר העובדים שנעדרו זמנית מעבודתם, ברביעים השני והשלישי של השנה⁸. נוסף על כך הביאו ירידת יצוא הסחורות והצמצום החד במספר התיירים לירידת תשומת העבודה בענפי היצוא העיקריים (חקלאות ותעשייה) ולהפחתת מספר המועסקים בתחבורה הימית והאווירית – במיוחד במחצית השנייה של השנה. לעומת ההשפעה השלילית של הגורמים דלעיל על תשומת העבודה, השפיע פינוי סיני על הביקוש לעבודה השפעה חיובית ברביע הראשון של השנה. בלטה במיוחד השפעתו של הפינוי על ענף התחבורה: תשומת העבודה בענף זה עלתה עלייה תלולה ברביע הראשון, ולאחר מכן, עם השלמת הפינוי, ירדה בתלילות – וזאת גם בהשפעת הירידה בתיירות וביצוא הסחורות.

מספר המועסקים בשירותים הציבוריים עלה השנה בכ-1.6 אחוזים, ולכך נתלוותה ירידה איטית יחסית לסקטור העסקי, במספר שעות העבודה למועסק. לפיכך עלה חלקה של תשומת העבודה בשירותים הציבוריים בסך תשומת העבודה במשק. העלייה בחלקם של השירותים הציבוריים בסך תשומת העבודה נמשכת מאז המחצית השנייה של שנות השבעים, ויש לה השלכות שליליות על ההתמודדות עם בעיות היסוד של המשק בעתיד ובמיוחד עם בעיית עודף היבוא – בגלל עליית משקל המוצרים הבלתי סחירים בתפוקת המשק.

בסקטור העסקי גדל מספר המועסקים בכ-1.3 אחוזים, אולם עקב ירידת מספר שעות העבודה למועסק לא חל השנה שינוי בסך תשומת העבודה. את הקשר שבין התפתחות התפוקה לתשומת העבודה ניתן להציג לפי השינויים ב"פריון העבודה", דהיינו כתוצר הריאלי לשעת עבודה. פריון העבודה בחקלאות עלה השנה בכ-23 אחוזים⁹, לאחר גידול של 9 אחוזים ב-1981 וכ-6 אחוזים ב-1980; בתעשייה ירד הפריון השנה בכ-2 אחוזים¹⁰, לאחר שאשתקד עלה בכ-5 אחוזים; בענף

⁸ השינוי במספר הנעדרים זמנית מעבודתם אינו משפיע על מספר המועסקים אלא על מספר שעות העבודה למועסק, ואלה ירדו, כאמור, ירידה תלולה ברביע השני של השנה.

⁹ הכוונה לשנה החקלאית.

¹⁰ על פי סקרי התעשייה.

לוח ד"ר 8

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1978 עד 1982

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת								
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1978
(אחוזים)				(אלפים)				
א. המועסקים								
סך הסקטור העסקי								
1.6	1.3	0.5	2.4	900.1	974.3	961.6	956.5	933.8
3.8	2.1	(— 2.5)	5.0	121.7	117.2	114.8	117.8	112.2
(— 0.8)	0.5	(— 1.9)	5.0	309.0	311.4	310.0	315.9	300.8
(— 3.8)	(— 3.5)	6.8	(— 2.8)	83.1	86.4	89.5	83.8	86.2
4.4	(— 1.7)	1.8	2.3	88.2	84.5	86.0	84.5	82.6
3.8	1.4	0.8	(— 0.2)	248.3	239.2	235.8	234.0	234.5
4.7	8.6	6.2	5.9	116.5	111.3	102.5	96.5	91.1
				13.8	13.7	12.8	11.4	13.2
				9.6	10.6	10.2	12.7	13.7
ב. תשומת עבודה								
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)								
0.1	2.4	(— 1.5)	4.2	37.7	37.7	36.8	37.4	35.8
3.0	3.8	(— 4.1)	9.4	4.8	4.7	4.3	4.7	4.3
(— 2.8)	2.0	(— 4.0)	8.2	11.9	12.2	12.0	12.5	11.6
(— 6.4)	(— 1.9)	3.1	(— 2.6)	3.2	3.4	3.5	3.3	3.4
0.7	(— 0.9)	(— 0.7)	4.6	3.4	3.4	3.4	3.4	3.3
3.2	2.1	(— 1.5)	1.2	9.2	9.0	8.8	8.9	8.8
5.4	7.7	4.5	6.5	4.3	4.1	3.8	3.6	3.4
2 מסחר ושירותים אישיים								
שירותים פיננסיים								

(1) הנתונים אינם מסתכמים. בשל השמטת ענף החשמל והמים וה"לא-ידוע". נתונים מעוגלים.

(2) ענפים 59-90, כולל "יתר" עובדי השטחים המוחזקים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' 9
נתונים שנתיים של שירות התעסוקה, 1978 עד 1982

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת								
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1978
(אחוזים)				(ממוצעים חודשיים)				דורשי עבודה
(— 3.0)	7.7	58.2	9.6	33,516	34,562	32,097	20,290	18,518
(— 2.8)	7.7	79.3	7.7	20,340	20,935	19,427	10,834	10,056
(— 2.9)	7.6	34.0	11.7	13,227	13,628	12,670	9,456	8,462
				(ממוצע יומי)				מובטלים
(— 5.3)	27.5	514	8.5	10,958	11,577	9,077	1,477	1,361
(— 3.9)	26.1	639	5.3	7,423	7,727	6,128	829	787
(— 8.2)	30.6	355.1	12.9	3,535	3,850	2,949	648	574
				(ממוצעים חודשיים)				הזמנות לעובדים
(— 5.0)	0.9	(29.8)	0.8	17,269	18,174	18,016	25,657	25,466
3.3	(— 6.0)	(— 66.1)	(— 4.2)	2,542	2,460	2,618	7,725	8,065
(— 3.6)	11.9	230.8	31.0	18,442	19,132	17,096	5,168	3,945
								הזמנות שלא סופקו
								דורשי עבודה שלא הופנו ¹

(1) אינו כולל דורשי עבודה שהופנו לייעוץ תעסוקתי.

הבנייה, שבו ירד הפריזון אשתקד בכ-10 אחוזים, היתה השנה ירידה נוספת של כ-8 אחוזים¹¹. במגזר העסקי כולו ירד פריזון העבודה באחוז אחד, בעקבות ירידת התוצר הריאלי באחוז אחד והיציבות שהיתה בתשומת העבודה של הסקטור כולו.

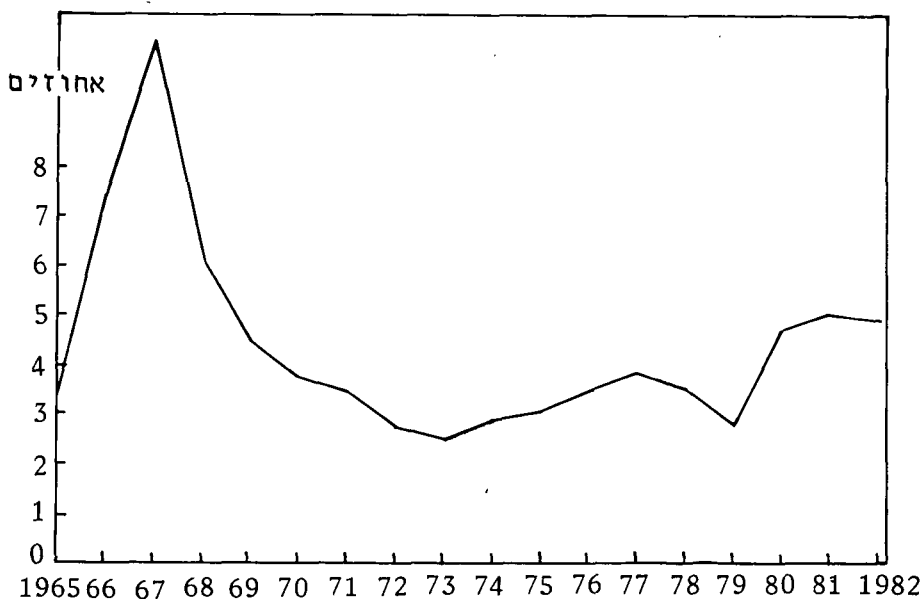
בעוד שבשירותים הציבוריים נשארה התפלגות תשומת העבודה בין המינים קבועה, לא כן בסקטור העסקי: תשומת העבודה של גברים ירדה, וזו של הנשים עלתה. בהשוואה לרביעים המקבילים ב-1981 היתה הירידה בתשומת העבודה של גברים בסקטור העסקי חריפה במיוחד ברביע השני, ובקרב הנשים אירע המקרה ההפוך ברביע השלישי דווקא; תופעה זו קשורה כנראה במלחמת שלום הגליל – התפנית בהיעדרות גברים ממקום עבודתם חלה בשלהי הרביע השני, עקב גיוסם לצבא, ומקומות העבודה הפנויים נתפסו בהדרגה בידי נשים; התפתחות זו גלשה אל הרביע השלישי.

5. האבטלה

לאחר שנתיים של גידול במספר המובטלים, נכלם גידולם השנה, ומספרם, בממוצע שנתי, נשאר כ-68 אלף נפש. עם זאת חלו השנה שינויים בהרכב המובטלים, ואלה מצביעים על העמקת האבטלה. זוהי, כנראה, תוצאה של רמת אבטלה לא־נמוכה – כ-5 אחוזים מכוח העבודה האזרחי – במשך תקופה לא־קצרה – זו השנה השלישית ברציפות. התמשכות האבטלה של

דיאגרמה ד'4

אחוזי הבלתי מועסקים מכוח העבודה האזרחי, 1965 עד 1982

¹¹ ראה הדיון בסעיף הבנייה בפרק ו'.

לוח ד' 10
מאפייני הבלתי מועסקים, 1979 עד 1982

1982	1981	1980	1979	
(אחוזים, מקרב הבלתי מועסקים)				
73.4	72.0	70.3	56.4	1. חיפשו עבודה 5 שבועות או יותר
55.2	57.4	57.2	43.1	2. חיפשו עבודה דרך שירות התעסוקה
40.6	38.6	36.5		3. מפרנסים ראשוניים
50.3	49.8	48.4	51.4	4. עבדו כ־12 החודשים האחרונים
47.9	51.1	46.3	23.2	מזה: פוטרו מעבודתם (האחוזים מתוך קבוצה 4)
30.2	25.3	17.8	34.1	מזה: התפטרו מעבודתם (האחוזים מתוך קבוצה 4)
26.1	26.4	26.6	25.8	מזה: עיסוקם האחרון בתעשייה (האחוזים מתוך קבוצה 4)
				מזה: עיסוקם האחרון בשירותים הציבוריים
17.8	19.5	20.4	19.7	(האחוזים מתוך קבוצה 4)
55.3	53.9	54.6	53.3	5. התפלגות לפי מין: שיעור הגברים
				6. התפלגות לפי שנות לימוד:
24.2	25.1	26.5	26.5	0 — 8 שנים
58.8	57.6	56.9	56.6	9 — 12 שנים
17.0	17.3	16.6	16.9	13 שנים ומעלה
				7. התפלגות לפי גיל:
45.7	46.7	47.0	48.4	גילאי 14 — 24
30.6	31.9	30.3	32.3	גילאי 25 — 34
20.2	18.4	17.9	15.8	גילאי 35 — 54
3.5	2.9	5.0	3.5	גילאי 55 ומעלה
				7. חיילים משוחררים, שיעור אלה שעיסוקם
11.5	11.4	12.3	10.0	האחרון היה שירות כצה"ל

המקור: סקר כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אוכלוסיית מובטלים מצמצמת את שיעור הזכאים לדמי אבטלה¹², מחלישה את נטייתם להירשם בלשכות העבודה כמחפשי עבודה (תנאי לקבלת דמי אבטלה), ויש בה כדי להפחית את מספר השייכים לכוח העבודה האזרחי. השנה ירדו שיעורי ההשתתפות והתעסוקה מתוך האוכלוסייה בגיל העבודה, ושיעור האבטלה נשאר יציב. התפתחויות אלה מעידות על התגברות ה"אבטלה החבויה" במשק, וזו נובעת, בין השאר, מעלייה קלה של מספר הבלתי מועסקים המתיאשים ממצאת עבודה או מהשגת דמי ביטוח אבטלה.

משקל הנשים בקרב המובטלים ירד, ומספרן, בנתונים מנוכחי עונתיות, פחת בהדרגה במשך השנה. מספר הגברים המובטלים עלה, חרף ירידתו התלולה ברביע השלישי, ובנתונים מנוכחי עונתיות ירידה כזאת נחשבת לתופעה חריגה. ברביע הרביעי עלה במקצת מספר הגברים המובטלים, ונראה שעלייה זו קשורה, בין השאר, בשחרור חיילים משירות חובה, שהוארך עד לרביע זה.

¹² המספר המירבי של ימי אבטלה בשנה (לאו דווקא ברציפות) המזכה בדמי אבטלה הוא 138, ובמקרים מיוחדים — 175 ימים.

השנה עלה משקל הגברים בקרב המובטלים; כן עלו גילם הממוצע ומשקל המפרנסים העיקריים בחוכם. גם משקלם של המחפשים עבודה מעל לחמישה שבועות עלה, וכן משקל התביעות להמשך לדמי אבטלה שנדרחו¹³. התפתחויות אלה, על רקע היציבות במספר המובטלים, יש בהן כדי להצביע על תהליך אטי של העמקת האבטלה. בתהליך כזה גדל משקלם של המובטלים שניידותם קשה וסיכוייהם למצוא תעסוקה נמוכים יחסית; במצב זה הנטייה לצאת מכוח העבודה גוברת על הנטייה להצטרף אליו.

נתוני שירותי התעסוקה, השונים בהגדרותיהם ובשיטת איסופם מאלה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מצביעים על ירידה של כ-3 אחוזים בסך דורשי העבודה ושל כ-5 אחוזים — במספרם היומי של המובטלים. אלה שינויים קטנים מאוד, בהשוואה לשנים הקודמות, ובהתחשב במגבלותיהם הספציפיות¹⁴ אין הם עשויים לשמש אינדיקציה למצב בשוק העבודה השנה.

6. השכר

שנת 1982 היא השנה הראשונה במחזור הסכמי השכר הדו-שנתיים הנחתמים במשק. כמקובל במרוצת השנים האחרונות, קיימת סירוגיות בשינויי השכר הריאלי מנקודת ראות העובד: לפיה שינויים אלה מתונים יחסית בשנה הראשונה להסכם. השכר הריאלי ירד השנה בפחות מאחוז אחד, לאחר שעלה קלות בסקטור העסקי וירד במקצת בשירותים הציבוריים. ב-1981 עלה השכר הריאלי ביותר מ-10 אחוזים — בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים כאחד.

הוצאות העבודה לשעת עבודה, מנקודת ראותו של המעביד בסקטור העסקי, עלו השנה, במונחים נומינליים, בכ-121 אחוזים, בעוד שהתוצר לשעת עבודה עלה בכ-112 אחוזים בלבד. הוצאות העבודה של המעביד ליחידת תוצר עלו אפוא השנה בכ-4.2 אחוזים, לאחר שירדו בכ-8 אחוזים וכ-0.8 אחוזים ב-1980 וב-1981, בהתאמה. אם שואפים לצמצם את הגירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים — ובאותה עת לצמצם או למנוע גידול באבטלה — צריך כושר התחרות של המשק להתחזק. התפתחות עלות העבודה במשק הישראלי השנה יש בה כדי להחליש את כושר התחרות, ובכך להקשות על המשק את השגת היעדים האמורים.

בעיה זו ניתן לבחון בחינה נוספת: כאשר השכר הריאלי מנקודת ראותו של העובד קשיח כלפי מטה, ייערכו ההתאמות לשינויים בביקוש למוצרי הפירמות במישורין — דרך שינוי מספר המועסקים בהן. קשר זה, על רקע ההאטה בפעילות הכלכלית, יכול להסביר את הירידה ההדרגתית של משקל המועסקים (ותשומת העבודה בכללה) בסקטור העסקי, ירידה שאפיינה את המשק בעשור האחרון. השירותים הציבוריים, שההתנהגות בהם אינה מושפעת משיקולי רווח גרידא, קלטו את רוב תוספת כוח העבודה (גם את אלה שנפלטו מהסקטור העסקי); בכך נמנע

¹³ אחוז תביעות ההמשך שנדרחו, מתוך סך התביעות לדמי אבטלה שנדרחו, משמש אינדיקטור למצב האבטלה. ב-1980 היה שיעורן 39 אחוזים, ב-1981 הגיע ל-68 אחוזים, וב-1982 עלה עד 70 אחוזים. עלייתו של שיעור זה קשורה, בין השאר, בפניות של מובטלים שזכו בעבר לדמי אבטלה, אך חרגו מעבר לתקרת ימי האבטלה המותרים (לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי).

¹⁴ כך השימוש בנתוני שירות התעסוקה בסדרה עתית מחייב זהירות רבה, כי נתונים אלה הושפעו השנה מכמה גורמים. נביא שניים מהם: (א) בתחילת השנה הונהג החוק להבטחת הכנסה, שחייב את כל תובעי ההכנסה להירשם בלשכות העבודה כדורשי עבודה כדי לזכות בקצבה; יש בכך כדי להגדיל את מספר דורשי העבודה. (ב) בענפי הפקידות והתחבורה שונתה הגדרת העובדים הבלתי מקצועיים — מה שהביא לגידול יחסי במספר דורשי העבודה הבלתי מקצועיים.

לוח ד' 11
העלייה או הירידה (-) בשכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹, 1976 עד 1982
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976
כל המשק	(-0.9)	10.4	(-3.2)	9.5	1.5	10.6	1.4
שירותים ציבוריים	(-4.8)	10.4	(-8.4)	15.6	(-0.8)	16.9	(-4.3)
סקטור עסקי	1.2	10.4	(-0.3)	5.9	2.9	6.9	4.6
חקלאות, ייעור ודיג	(-0.3)	7.6	(-1.7)	5.8	3.3	4.6	0.9
תעשייה	1.5	11.8	(-0.4)	6.2	2.9	6.3	6.2
חשמל ומים	(-6.4)	20.8	2.0	(-1.7)	6.7	27.6	(-8.1)
בינוי	3.7	8.9	(-0.9)	6.7	0.5	(-1.1)	7.4
מסחר, שירותי אוכל והארחות	2.9	11.4	(-3.8)	4.9	3.5	6.5	5.0
תחבורה, אחסנה ותקשורת	(-1.0)	8.9	1.4	3.5	4.8	10.7	(-0.3)
שירותים פיננסיים ועסקיים	(-0.8)	9.7	1.5	5.6	(-0.8)	11.6	3.5
שירותים אישיים אחרים	7.9	3.8	(-4.3)	7.1	3.7	7.3	8.2

(1) כולל עובדים מן השטחים המועסקים בישראל.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על סמך דיווחי מעבידים לביטוח הלאומי.

גידול באבטלה הגלויה במשק, בעוד שהסקטור המייצר מוצרים בלתי סחירים גדל יחסית — בזאת אין משום תרומה לפתרון בעיית מאזן התשלומים.
את המגמות ששררו בעשור האחרון ניתן לשנות בדרך של צמצום הפער שבין הוצאות השכר למעביד בסקטור העסקי לבין השכר מנקודת ראות העובד¹⁵; זאת באמצעות הקלה בעול המסים נטו על העבודה, שנושא בו המעביד בסקטור העסקי. בפתרון כזה יש משום נטל לטווח קצר על תקציב הממשלה, שכן בשלב הראשון תפחתנה ההכנסות ממסים נטו. בשלב שני יפחת הנטל בהדרגה, עם ירידת הוצאות השכר שמשלם הסקטור הציבורי — לאחר שיעברו עובדים ממנו אל הסקטור הפרטי, שבו עלה במקביל הביקוש לעובדים כתוצאה מההקלה במסים.

התפתחות רכיבי השכר השונים

המסגרת המוסדית הנהוגה במשק בתחום השכר מאפשרת שינויי שכר דרך כמה רכיבים ספציפיים, ואלה העיקריים שבהם:
(א) תשלום בגין תוספת יוקר; (ב) תוספות שכר המשולמות לפי הסכמים כלל ארציים; (ג) תוספות שכר אחרות, חלקן אוטומטיות, הנובעות מהסדרים בסיסיים וארוכי טווח במערכת יחסי

¹⁵ באופן זה קשיחות השכר הריאלי מנקודת ראות העובד תהווה מגבלה פחות אפקטיבית על רווחי המעבידים.

לוח ד' 12

השפעת רכיבי השכר השונים על השכר לשעת עבודה בסקטור העסקי, 1976 עד 1982
(העלייה או הירידה (—) השנתית, כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

השינוי השנתי בשכר בגין רכיבי השונים								
השנה	תוספת היוקר (1)	הסכמים כלל ארציים (2)	סך כל רכיבי השכר (4)	מדד המחירים לצרכן (5)	השינוי בשכר בגין תוספת היוקר כאחוז מהשינוי במדד המחירים לצרכן (6)=(1)/(5)	תוספת יוקר (7)	תוספת והסכמים כלל ארציים (8)	כל רכיבי השכר (9)
1976	19.2	6.0	43.0	31.3	61.3	-9.2	-3.8	8.9
1977	23.7	5.5	45.7	34.6	68.5	-8.1	-3.0	8.2
1978	33.4	14.0	57.9	50.6	66.0	-11.4	1.0	4.8
1979	42.3	6.9	82.2	78.3	54.0	-20.2	-14.7	2.2
1980	93.6	8.6	131.5	131.0	71.5	-16.2	-9.0	0.2
1981	96.2	11.9	142.1	116.8	82.4	-9.5	1.2	11.7
1982	85.7	8.2	120.2	120.4	71.2	-15.7	-8.8	-0.1

המקור: טורים (1) - (4): נתוני הוועד הפועל של ההסתדרות הכללית. (אלה שונים מנתוני לוח ד' 11, כי כאן נעשה הנוכחי במדדי המחירים על בסיס שנתי).
טור (4) מחושב כך: $100 - [100 + (1)] \times [100 + (2)] \times [100 + (3)]$.

טור (7) מתקבל כך: $100 \left[\frac{100 + (1)}{100 + (5)} - 1 \right]$. טור מס' (9) מתקבל באופן דומה.

טור (8) מתקבל בדרך הבאה: $100 - \frac{[100 + (1)] \times [100 + (2)]}{100 + (5)}$

העבודה¹⁶; חלקן האחר הוא תוספות לפי הסכמים ענפיים ומפעליים, הסכמים לפי משלח-יד וכיוצא בהם.

לוח ד' 12 מורד את השפעתו של כל אחד מרכיבי שכר אלה על רמת השכר הכולל בסקטור העסקי. הלוח מראה, כי רמת השכר הריאלי בסקטור העסקי לא ירדה במדה משמעותית, וכי היו שנים שבהן עלתה רמתו עלייה תלולה (טור 9). החלוקה הפנימית לפי סעיפי השינויים בשכר מלמדת, כי כאשר היתה ירידה בתרומת רכיב אחד, זו פוצתה בדרך כלל באמצעות עליית רכיב אחר. מאז אמצע שנות השבעים לא היתה שנה שבה תוספת היוקר הדביקה את עליית המחירים (טורים 6 ו-7). בעקבות הסכמי השכר הכלל-ארציים עלה השכר בכ-8 אחוזים בממוצע לשנה (טור 2), ובדרך כלל לא היה בכך כדי לפצות על השחיקה בשכר הריאלי לאחר תשלום תוספת היוקר (טור 8). תוספות השכר שניתנו מחוץ למסגרת ההסכמים הכלליים האלה הגיעו בממוצע לכדי 10 אחוזים, ושונות¹⁷ היתה גבוהה מזו של רכיבי השכר האחרים (טור 3).

תרומתם של רכיבי השכר השונים לשכר הכולל דמתה ב-1982, במדה רבה, לזו של 1980; תופעה זו עולה בקנה אחד עם שיעורי האינפלציה הדומים בשתי השנים, וכן עם מקומן במחזור הדו-שנתי של הסכמי השכר. השונות של רמת השכר בשירותים הציבוריים גבוהה יותר מאשר בסקטור העסקי, ונראה כי מנגנוני ההתאמה לשינויי המחירים בסקטור העסקי טובים יותר מאשר בשירותים הציבוריים. הסדר תוספת היוקר משותף לשני הסקטורים, אך ההתנהגות של רכיבי השכר האחרים איננה שווה, וכך יכולים להיווצר הבדלים ברמת השכר השנתית הקלנדרית, בשל עיכוב החתימה על ההסכמים ובגלל התשלומים הרטרואקטיביים הנוצרים בעטיו. תופעות אלה בלטו גם השנה: עובדי השירותים הציבוריים קיבלו רק בינואר 1983 תשלומים רטרואקטיביים בגין שנת 1982.

ב-1982 חל שינוי עקרוני בתחום הסכמי השכר במשק: לאחר תקופה ארוכה של הסכמים ארציים אחידים לרוב הסקטורים, החליטו הצדדים למשא ומתן בסקטורים השונים לחתום על הסכמים נפרדים.

בסקטור העסקי ניתנה בשלושת החודשים הראשונים של השנה מקדמת שכר בגובה של 5 אחוזים עד לתקרה של 10,000 שקלים; בחודש אפריל הפכה מקדמת שכר זו לתוספת שכר רגילה, אולם היא לא חלה על תוספת היוקר שניתנה באותו חודש (תוספת בת 16.6 אחוזים). ביוני קיבלו השכירים בסקטור העסקי תוספת שכר בת 4 אחוזים, ללא תקרה, ובאוגוסט נוסף למשכורתם אחוז אחד. תוספות השכר שניתנו בסקטור העסקי בכללו במסגרת ההסכמים הגיעו בממוצע לכ-8.2 אחוזים, ולגבי השכירים שנמצאו מתחת לתקרה — ל-9.5 אחוזים.

בשירותים הציבוריים ניתנה בשלושת החודשים הראשונים של השנה מקדמת שכר אחידה בת 425 שקלים למשרה מלאה. לאחר מכן נקבעו בסקטור זה שני מסלולים: ברשויות המקומיות ובהסתדרות נמשך מתן המקדמה האמורה מאפריל עד אוגוסט, ואילו לעובדי המדינה בוטלה המקדמה, וניתנה תוספת בת 500 שקלים לעובדים ששכרם היה נמוך מ-11,233 שקלים והשלמה ל-11,733 שקלים לאלה ששכרם היה נמוך מ-11,733 שקלים. בספטמבר הצטרפו עובדי הרשויות המקומיות וההסתדרות אל ההסדר של עובדי המדינה, ובהתאם לתקרות שנקבעו קיבלו הכול מקדמת שכר (שיש לשלמה עד להפעלת סולם שכר חדש); זו כללה תוספות שכר — מ-5 אחוזים לתקרה הנמוכה עד 10 אחוזים לתקרה הגבוהה, שהתאימה לרמת השכר הממוצע במשק. בינואר 1983 נקבע לוח שכר חדש (פרט למגזר הרפואי), ובו תוספת בת 22 אחוזים (הכוללת רטרואקטיבית מקדמה בת 10 אחוזים שניתנה בספטמבר). הפעלת הלוח נקבעה רטרואקטיבית

¹⁶ כגון תשלומי ותק, קידום בדרגה, זחילת שכר ועוד.

¹⁷ נראה אפוא, כי רכיב זה נקבע במדה רבה באופן אנדוגני, והוא מפצה על ההתפתחות ברכיבי השכר האחרים, הנקבעים בדרך כלל אקסוגנית.

לאוקטובר 1982, ועם זאת ניתן תשלום חד-פעמי בגובה 30 אחוזים מן השכר הרגיל של ספטמבר (ללא שעות נוספות).

ב-16.7.1982 נחתם הסכם תוספת יוקר נוסף, חדש, ובו הונהג לראשונה שיעור פיצוי נייד, לפי הכללים הבאים: כשיעור ההתייקרות התלת-חודשי נמוך מ-20 אחוזים, יהיה שיעור תוספת היוקר 80 אחוזים מההתייקרות; כשיעור ההתייקרות התלת-חודשי נע בין 20 ל-30 אחוזים, יהיה שיעור תוספת היוקר 85 אחוזים מההתייקרות; כשיעור ההתייקרות גבוה מ-30 אחוזים, יהיה שיעור תוספת היוקר 90 אחוזים מההתייקרות. תיקון זה הגביר את רגישותן של תוספות היוקר לקצבי אינפלציה משתנים. הואיל ושיעורי ההתייקרות נעו השנה, מאז הפעלת ההסדר, בין 20 ל-30 אחוזים, שולמו בפועל תוספות יוקר בשיעור קבוע של 85 אחוזים מההתייקרות.

ב-7.1.1983 נחתם הסכם תוספת יוקר נוסף; עקרון "המדד הקובע לתשלום", שהיה שריר שנים רבות, תוקן כדלקמן: בהסכם הקודם התבסס המדד הקובע על היחס שבין ממוצעים אריתמטיים של מדדי המחירים לצרכן בשלושה חודשים עוקבים; במונה הוצב הממוצע של מדדי שלושת החודשים – האחרון בהם בפיגור של חודשיים ממועד התשלום – ובמכנה הוצב ממוצע המדדים של שלושת החודשים שקדמו לאלה שמוצעו במונה. בהסדר החדש מבוסס המדד הקובע על היחס שבין מדד החודש הסמוך למועד התשלום (המונה) למדד החודש שקדם לו בשלושה חודשים (המכנה)¹⁸.

התיקון האחרון, המקרב את בסיס חישובו של המדד הקובע לתשלום אל מועד התשלום מחד-גיסא, והתיקון הקודם המגמיש את שיעורי הפיצוי מאידך גיסא – תורמים יחדיו לשיפור ההתאמה בין שיעור תוספת היוקר לשיעור עליית המחירים, כאשר קצבי האינפלציה משתנים.

¹⁸ כך, למשל, כדי לחשב את המדד הקובע ל-1 ביולי, המועד השני של ההסכם, מחלקים את מדד מחירי יוני במדד מחירי מארס.